

UDC 94 (32)

AMARNA PERIOD BOUNDARY STELAE TEXTS OF THE ‘EARLIER PROCLAMATION’

O. Zapletniuk

PhD (History),

Assistant Professor of the Department of Ancient and Medieval History,
the Faculty of History

Taras Shevchenko National University of Kyiv

olha_zapletniuk@knu.ua

The article is devoted to the study of the Boundary Stelae of the ‘Earlier Proclamation’ dating from the Amarna Period. The author summarizes the history of previous studies and for the first time presents a Ukrainian translation, accompanied by transliteration and supplied with comments. The Boundary Stelae of the ‘Earlier Proclamation’ were carved in Akhetaten, the new capital of Egypt during the reign of king Amenhotep IV (Akhenaten) (ca. 1349–1333 BC) and are dated by the 5th Regnal Year. These stelae were intended to set the new city boundaries, and their decrees explained the circumstances of the foundation of the new capital of Egypt. The texts of the Boundary Stelae are important for the Amarna Period study. According to the style of the texts it can be assumed that it was the official proclamation of the king’s new theological view, as well as an explanation of the role of Akhenaten in this new cult. The new titles of Amenhotep IV and Nefertiti are presented in the texts, as well as a new king’s personal name – Akhenaten, based on the name of his protector god, who also had his own titulary modelled on the royal one. The Sun-disk god Aten is shown in the texts as the god, who created himself, the one who gives life to all creatures in the world and who expresses his will on Akhenaten, his beloved son. Moreover,

© 2020 O. Zapletniuk; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The Oriental Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

the king states in the texts that Aten leads him, talks to him. In accordance with the texts of the Boundary Stelae, the sun-disk god indicated to Akhenaten the place of his new city, where all buildings should be devoted to the Aten. In a certain sense, the city was the place of worship to Aten as well as the centre of political independence of Akhenaten, who based his power on a new cult without the influence of the Theban priesthood of Amun. As a result, judging from the inscription of the Boundary Stelae, the king has concentrated religious authority as the main and unique prophet of Aten and, therefore, strengthened his political power.

Keywords: Ancient Egypt, Amarna Period, Akhenaten, Boundary Stelae

О. А. Заплетнюк

ТЕКСТ ПРИКОРДОННИХ СТЕЛ “РАНЬОГО ПРОГОЛОШЕННЯ” АМАРНЬОГО ПЕРІОДУ

Вступ та історія вивчення

Прикордонні стели (єг. *wꜥ ist*)¹ визначали територіальні межі давньоєгипетського міста Ахетатона – нової столиці та центру сонячного культу бога Атона в період правління царя XVIII династії Аменхотепа IV (Ехнатона) (бл. 1353–1336 рр. до н. е.). Ці кам'яні стели були висічені у скелях. Кожна з них мала прямокутну форму із закругленою вершиною, часто поряд зі стелами були створені також скульптурні композиції царя Ехнатона, його дружини цариці Нефертіті та царівен. Стели були вкриті лініями ієрогліфічного тексту (вертикальними та горизонтальними) та зображенням царської сім'ї у поклонінні богу Атону. Сьогодні налічується *шістнадцять прикордонних стел*. Три з них розташовані на західному березі Нілу (стели А, В, F), інші на східному (стели J, K, L, M, N, P, Q, R, S, U, V, X та H). Усі прикордонні стели поділяються на дві групи, залежно від дати їхнього встановлення. Першими з'явилися стели K, X та M, що датуються п'ятим роком правління Ехнатона і мають сучасну назву “Раннього проголошення”, інші стели – “Пізннього проголошення” – були встановлені на шостому та восьмому роках правління.

Перші стели були досліджені у 1892 р. археологом Ф. Пітрі, який призначив кожній із них літеру англійського алфавіту [Petrie 1894, б]. Особисто ним було відкрито шість із них, інші знайшов

¹ Букв.: “Межувальний камінь” [Egman, Grapow 1971, I, 398–399], зустрічається один раз у значенні прикордонної стели (K:5).

П. Ньюберрі у 1893 р. [Newbarry 1893, 141–148]. У 1893 р. переклад текстів прикордонних стел S та R опублікував французький єгиптолог Ж. Дарессі [Daressy 1893, 36–62]. Через декілька років тексти стел були скопійовані вченим Г. Штайндорфом [Steindorff 1904, 11–12].

Стели К та М були відкриті К. Р. Лепсіусом ще у 1843 р. У 1905 р. була відкрита стела Х єгиптологом Н. де Г. Девісом. Його археологічні дослідження Прикордонних стел викладені у п'ятій частині монографії “The Rock Tombs of El Amarna”, де вперше були опубліковані усі знайдені на той час чотирнадцять стел, включаючи стели Р, V та F, які сьогодні знищені [Davies 1908]. Також ієрогліфічний текст Прикордонних стел був виданий у 1938 р. М. Сендмен [Sandman 1938, 23–36]. До дослідження Прикордонних стел Ахетатона звертався радянський єгиптолог Ю. Я. Перепьолкін, який ще на початку своєї наукової діяльності видав перший переклад російською мовою тексту стел “Пізнього проголошення” [Хрестоматия 1936, 30–33]. Надалі він звертався й до змісту стел “Раннього проголошення” та частково переклав їхній текст, досліджуючи зміну титулатури Ехнатона та членів його родини [Перепелкин 1967, 74–75] та роль і місце цариці в реформаторській діяльності Ехнатона [Перепелкин 1979, 20–21, 23]. У 90-х рр. ХХ ст. на базі Дослідницького Комітету при Американському Філософському товаристві був створений проект дослідження Прикордонних стел Амарни. Цей проект очолив єгиптолог В. Мюрнейн. Результатом цієї експедиції стала праця “The Boundary Stelae of Akhenaten”, яка вийшла у 1993 р. [Murnane, Van Siclen 1993].

Основною метою встановлення перших трьох Прикордонних стел було визначення кордонів майбутнього міста на півночі та півдні. Також у текстах Ехнатон оголошує про побудову цілої низки будівель (храмів, палаців, гробниць тощо) на честь Атона, причини обрання ним саме цієї ділянки та засади нового сонячного культу, який мав розповсюджуватися по всій країні з центром в Ахетатоні.

Першими були встановлені стели М та Х, стела К була додана пізніше. Кожна з них має схожу композицію: у верхній частині розміщене зображення фараона із сім'єю біля столу з підношеннями перед богом Атоном, промені якого осяють царську родину.

З обох боків зображення присутні картуші з титулами Ехнатона, Нефертіті, їхньої доньки Мерітатон, а також самого бога Атона. Нижче йдуть вертикальні (нумерація римськими цифрами) та горизонтальні рядки (нумерація арабськими цифрами) тексту.

Тексти цих перших трьох стел є майже ідентичними, однак із деякими відмінностями. Стела К налічує ХХІ вертикальну колонку, стела Х має ХХ вертикальних колонок, стела М – усього ХІІ, однак рядки вертикального тексту на ній значно довші. Кількість горизонтальних рядків нам відома лише у стели К – 80 рядків. Також різною є кількість ієрогліфічних знаків у рядках на кожній зі стел: стела Х, наприклад, налічує у середньому 62–64 групи ієрогліфів у горизонтальному рядку, стела К – 52–54, стела М – 55–58 груп [Murnane, Van Siclen 1993, 11]. Зіставлення трьох копій вказує на різницю не тільки в наборі ієрогліфічних знаків, але й текстові варіації – різну вимову і навіть варіації слів, які можуть передаватися у пропусканні цілих фраз, що й приводить до змін у кількості ієрогліфічних груп у кожному рядку.

Тексти стел “Раннього проголошення” збереглися неушкодженими лише на третину. Дві копії, які збереглися найкраще, – тексти стел Х та К. Перші переклади Прикордонних стел “Раннього проголошення” були здійснені Ж. Дарессі [Daressy 1893, 50–51], однак найважливіший внесок у вивчення стел був зроблений Н. де Г. Девісом [Davies 1908, 28–31], а їхнє найновіше текстологічне дослідження та переклад англійською мовою були виконані В. Мюрнейном та К. Ван Сікленом [Murnane, Van Siclen 1993, 35–48]. Російською мовою текст стел “Раннього проголошення” повністю не перекладався й лише переклад окремих частин був наданий у монографіях Ю. Я. Перепьолкіна [Перепелкин 1979, 20–21, 23; Перепелкин 1967, 74–75]. Українською мовою ці тексти не перекладалися.

Текст

За основу пропонованого перекладу взятий текст найкращої з копій – текст стели К. Вертикальні колонки тексту мають нумерацію римськими цифрами, горизонтальні рядки відмічені арабськими цифрами. Цільний переклад тексту можливий лише до 21-го горизонтального рядка стели К. Надалі текст майже повністю знищений, і поданий у цій статті лише уривками зі збережених фрагментів усіх трьох стел. Зруйновані фрагменти тексту

додаються з інших двох копій – стел Х та М. В основі перекладу лежить копія ієрогліфічного тексту стел Н. де Г. Девіса (стели К, Х) та В. Мюрнейна (стели К, Х, М).

Умовні позначення:

- (...) – вставка, реконструкція;
- [...] – відновлено за текстом стели Х;
- {...} – відновлено за текстом стели М;
- <...> – гіпотетичне відновлення;
- ////// – лакуна;
- (...)| – текст, розміщений у картуші.

Транслітерація та переклад

I. *H3t-sp 5 3bd 4 prt 13* *ḥnh nfr nfr hrw hr (m3ḥt) nb pt nb (t3)²*
[*Itn*³] (*ḥnh w*)*r (shd) idb.wy it.i [(ḥnh Rḥ Hr 3h.twy ḥꜥy m 3ht)| (m rn.f*
m šw nty m Itn)]

² Атон на 5-ому році правління отримує титул *nb pt nb t3* – “володар неба і володар землі”, який завжди буде супроводжувати картуші з його іменем. Титулатура Атона пишеться перед царською, на Прикордонних стелах малий титул бога Атона стоїть збоку від сонячного диску, який зображений під знаком неба *pt*. На талататі з храму *Gm(t)-p3-Itn* [Gohary 1992, *pl. XL*] картуш з іменем Атона теж стоїть під знаком неба *pt*. На Прикордонних стелах ієрогліф *pt* розтягується над зображенням сонячного диска з променями, під якими стоїть фараон та його сім’я у прославлянні Атона.

³ Бог Атон – *Itn* стає центром нової ідеології в період правління Аменхотепа IV і теж отримує нове ім’я та титулатуру, схожу на царську. Слово *Itn* у Давньому царстві позначало “диск”, і вже згодом у Текстах саркофагів *Itn* прийняв значення “сонячний диск” [Hoffmeir 2015, 77]. Атон, як божество Ехнатона, буквально міг означати не сонячний диск, а “енергію сонця”, яка надає життя фараону та усьому живому. На талататах із храму *Gm(t)-p3-Itn* Атон простягає своїми променями знак життя – *ḥnh* до вуст Аменхотепа IV. Стійке слово *Itn*, яке завжди писалося з детермінативом сонця, фактично анулювало категорії “бог” та “божественний”. Слова “бог” та “божественний” не існували поряд з Атоном, який став синонімом цих значень. Адже якщо Атон – бог, то він має входити в категорію богів, де існують і інші, використання слова “божественний” після імені Атона призводить до розуміння, що ніби Атон один з інших “божественних”. Але основою була ідея панування єдиного бога-творця в особі Атона. Таким чином, Аменхотеп IV створив тверде монотеїстичне сприйняття сутності Атона [Goldwasser 2010, 160].

Рік правління 5-й, 4-й місяць сезону *перет*, 13-й день⁴ (хай) живе бог добрий, задоволений (правдою), володар неба і володар (землі) [Атон] (живий, велич)ний, що (осяює) два береги, батько мій [(Живий Ра-Хорахті, що тріумфує в горизонті)| (В імені Його сонячне світло⁵)]⁶.

II. *Itn ʕnh wr imy h(3)b-sd hr ib⁷ Itn m 3ht-Itn Hr [Mry-Itn] nbty (wsr nsyt) m 3ht-Itn Hr-n(y)-nbw tsy rn n Itn*

Атон живий, величний у святкуванні *хеб-седу*, в домі Атона – в Ахетатоні⁸. *Хор* – [Улюблений Атоном], *Небті* – (Великий царюванням) в Ахетатоні, *Золотий Хор* – Той, що возносить ім'я Атона⁹.

⁴ Датування стели викликає дискусію через погане збереження ієрогліфів. Н. Девіс вважав, що стели К та Х датуються 4-им роком правління Ехнатона [Davies 1906, 28], Ю. Я. Перепьолкін писав про 6-ий рік [Перепелкин 1967, 72]. Однак В. Мюрнейн вказує 5-ий рік [Murnane, Van Siclen 1993, 19].

⁵ Дослівно “в імені Його в якості світла, яке в сонячному диску”. Ієрогліф *ʕw* тут дається як “світло”, а *Itn* як “сонячний диск”, “сонце”. Існує інша версія перекладу цієї частини титулу: “в імені його Шу, який є Атон” [Gunn 1923, 174]. Ієрогліф *ʕw* з додаванням детермінатива бога дійсно має значення бога вітру Шу, однак у титулі Атона ніколи не зустрічається цей ієрогліф із таким детермінативом, хоча в перші роки правління Ехнатона, до яких і належить цей сонячний титул, ще використовувалися детермінативи богів. Лише на 12-тому році правління детермінативи зникають, але тоді змінюється і титулатура сонця і царя, де не знаходиться місця навіть для *R^c Hr 3h.twy*. У своєму перекладі титулу бога Атона Ю. Я. Перепьолкін також пише: “под своим именем Шу, который есть солнце” [Хрестоматия 1936, 30].

⁶ Великий титул бога Атона II-го виду [Gunn 1923; Перепелкин 1967, 54]. Цей титул на стелі К та Х залишився лише частково, однак на стелі Х добре читаються картуші титулу.

⁷ Тут пошкоджено ієрогліф, В. Мюрнейн допускає переклад як “within the [House] of the Orb” [Murnane, Van Siclen 1993, 35].

⁸ Місто Ахетатон (*3ht-Itn* – “Горизонт Атона”) – нова столиця Єгипту, що була заснована фараоном Ехнатомом на честь бога сонячного диску Атона на 5-му році правління [Kemp 2012].

⁹ Титулатура Аменхотепа IV після 5-го року правління [Перепелкин 1967, 144]. При сходженні на престол Аменхотепа IV його титулатура виглядала більш традиційно: *Im'ya Hora k3-nht-k3y-ʕwtw* – “Могутній бик,

III. *Nsw-bit ʕnh m m3ʕt nb t3.wy (Nfr-ḥprw Rʕ wʕ-n-Rʕ) s3 Rʕ ʕnh m m3ʕt nb ḥʕw (3hn-Itn) (ʕ3 m ʕḥʕw) // // // // //*

Цар Верхнього та Нижнього Єгипту, що живе у правді, володар двох земель (Прекрасний своїми появами Ра, Єдиний для Ра¹⁰)| син Ра, що живе у правді, володар двох корон (Ехнатон)|¹¹, (величний у своїх літах)¹² // // // // //

IV. *ḥʕi ḥrt isb.t Rʕ n<ty> ʕnh mi it.f Itn rʕ-nb ntr nfr // // // // // p3 Itn // // // // wbn.f nb wsr*

(Він) з’являється на троні Ра живого, як батько його Атон, кожен день. Бог прекрасний, // // // // // О, Атон, // // // // // (коли) світить Він – усі багаті

що у двох високих пір’інах”, *Небмі ім’я Wsr – nswt m ʔp̄tswt* – “Величний царською владою в *Inet-cwt* (Карнак)”, *Золотий Хор Wts-ḥʕw m ʔwnw-šmʕy* – “Той, що представ у величній короні Південного Іуну (Гермонт)”, *тронне ім’я (Nfr-ḥprw-Rʕ Wʕ-n-Rʕ)* – “Прекрасний своїми появами Ра, єдиний для Ра”, *особисте ім’я (Tmn-ḥtp ntr ḥk3 W3st)* – “Аменхотеп, бог та правитель Фів” [Beckerath 1999, 143]. Незважаючи на те, що рання титулатура відповідала усталеній традиції, навіть у ній можна побачити перші натяки на протистояння царя впливу фіванського жрецтва та культу Амона, зокрема в титулі згадується місто Гермонт, давній політичний та релігійний конкурент Фів.

¹⁰ Титул *Wʕ-n-Rʕ* – “Єдиний для Ра” Аменхотеп IV додав на 2-ому році правління, коли вже розпочалося будівництво храмового комплексу Ра-Хорахті у Карнаці [Gohary 1992, pl. I]. Титул *Wʕ-n-Rʕ* відображав ту роль, яку відігравав Аменхотеп IV у новій релігійній ідеології, зокрема, Ейсе говорить у тексті Великого Гімну Атону: “Ти (Атон) у моєму серці, ніхто не знає тебе, окрім твого сина *Nfr-ḥprw Rʕ Wʕ-n-Rʕ*, якого ти навчив своїм методам та своїй силі” [Lichtheim 1976, 99].

¹¹ Саме на Прикордонних стелах “Раннього проголошення” вперше з’являється нове особисте ім’я фараона Аменхотепа IV – Ехнатон (*3hn-Itn* – “Угодний Атону”). Стела К та Х датуються 5-тим роком правління, тому можна стверджувати, що нове ім’я з’явилося до 6-го року, як вважалося раніше. Однак Ю. Я. Перепьолкін припускає, що стели були встановлені пізніше згаданій на них дати, тому це не означає, що ім’я Ехнатон існувало в “рік правління 5-й, перет 4-й, 13-й день” [Перепелкин 1967, 93].

¹² *ʕ3 m ʕḥʕw.f* “величний у своїх літах” – ця частина титулу була унікальною і притаманна лише титулатурі фараона Ехнатона [Перепелкин 1967, 94–106]. Титул *ʕ3 m ʕḥʕw.f* з’являється вже на талататах із храму *Gm(t)-p3-Itn* [Gohary 1992, pl. XXX].

V. *f3w* // // // // *ir 3h n ms.[sw] p3 Itn ʕnh nb pt rdi.f wb(n.f rʕ-nb) // // // // Itn*

їжею, // // // // робить корисне для творця свого. О, Атон, живий володар неба, що дає (світло кожен день) // // // // Атон,

VI. *rdi.f sw r nhh // // // // [m33] stwt.f iw.f tp [t3 rʕ-nb nsw-bit] ʕnh m m3ʕt nb t3.wy (Nfr-hprw Rʕ wʕ-n-Rʕ) | s3 Rʕ ʕnh m m3ʕt nb hʕw*

Він дає йому вічність, щоб [бачити] промені його, (адже) є він на [землі кожен день. Цар Верхнього та Нижнього Єгипту], що живе у правді, володар двох земель (Прекрасний своїми появами Ра, єдиний для Ра) | син Ра, що живе у правді, володар двох корон

VII. (*3hn-Itn*) | ʕ3 m ʕhʕw ʕnh dt irt-pʕt ʕ3t m ʕh nfrt hr ʕnt m šwty nbt ršwt [hʕy] // // // // *n sdm hrw.s*

(Ехнатон) величний у своїх літах, хай живе він вічно. (Та) цариця велична у палаці, (що) красива обличчям, милосердна в короні з пір'їн, володарка радості, [радіє] (кожен), // // // // хто чує голос її,

VIII. *nbt im3.t ʕ3t mrw.t hrw r nb t3.wy hr kd wr(t) (hnrt) n p3 Itn shtp sw <m> wbn[f.m 3ht ddt (n).s hr ht] nbt iri.tw n.s*

володарка чарівності, велика кохана володаря обох земель, велична добродієністю своєю в (гаремі) Атона, (що) радує Його при появі Його в [горизонті, пронизує (освітлює) її]. Все, що воліє вона, все твориться для неї.

IX. *Hmt-n(y)-sw.t-wr.t mrwt.f nbt t3.wy (Nfrt-Ity) | ʕnh.ti dt [hrw pn iw.tw m 3ht-Itn // // // // Hm.f] hr wrry.t ʕ3t*

Царська дружина, велике кохання його, володарка двох земель (Нефертіті)¹³, хай живе вона вічно. [Цього дня, (коли) Він

¹³ Ім'я цариці Нефертіті *Nfrt-Ity* перекладається як "Прекрасна прийшла" [Перепелкин 1967, 160; Redford 1976, 82]. Ехнатон у центр нового культу поставив себе та свою сім'ю: царицю Нефертіті та їхніх дітей. Протягом усього періоду правління біля фараона Ехнатона завжди була цариця Нефертіті, яка мала титул "Великої царської дружини" і супроводжувала чоловіка на усіх офіційних заходах. Вже на перших роках правління Ехнатона Нефертіті починає зображуватися із божественними атрибутами. Так, у сцені, де царське подружжя цілує землю під променями Атона, на талататі А 0081(34–118) Нефертіті зображена у

(Атон) був в Ахетатоні *//////*, Його Величність] на колісниці величній,

X. *nyt d^cmw mi Itn wbn.f m 3ht.f mh.f t3 m (mrw.t) // p3 Itn [šsp tp] (w3t nfrt r) 3ht-Itn st.f nyt sp tpy iri.f*

що з (найкращого) золота¹⁴, наче Атон, коли світить Він у горизонті своєму і наповнює Він землю (любов'ю своєю). О, Атон, [вирушив він (цар) на] (дорогу чудову до) Ахетатону – місця, яке було вказано випадком, (місця), яке створив Він (Атон)

XI. *n.f htp.f m hnw(s) <rdi> hrt-hrw iri n.f s3.f W^c-n-R^c mnw.[f ^c3 snt.f n.f (3ht.f) hpr šnw // iri tw.f] hr ršwt t3 m [h^cy]*

для себе, щоб умиротворитися у домі, який <даний> Йому вдень. Створив для Нього син Його, Єдиний для Ра, [пам'ятник величній і встановив його для Нього, (горизонт Його) стає реальністю. *//////* Він робить це] з радістю і земля у [тріумфуванні].

XII. *ib nb m thhwt m33.sn sw sm3^c ^c3bt ^c3 n it.f (n^h R^c Hr 3h.twy h^cy m 3ht) [(m rn.f m šw nty m Itn)] (m t) hnk^t*

Серце кожного у тріумфуванні, (коли) бачать вони Його. Представлені величні підношення батьку його (Живому Ра-Хорахті, що тріумфує в горизонті) [(В імені Його сонячне світло)], що складаються з хліба], пива,

XIII. *iw3w ihw i3w.t 3pdw irp dkrw sntr hnk.t rnp.wt nb(t) r^c nb nfr (hft-hr) dw n 3ht-Itn // [hrp kbhw] //*

великої рогатої худоби, дрібної худоби, птиці, вина, плодів, пахощів, овочів усіх. Кожен день прекрасний (перед) горою Ахетатону. *//////* [Підношення (та) узливання] *//////*

вбранні богині. Зокрема, на ній корона з двох пір'їн та два урея, які увінчані сонячними дисками [Ertman 2009, 91]. Після 14-го року правління цариця Неферіті стала співправителькою свого чоловіка під іменем Анхеперура Нефернефрутон [Allen 2010, 27–42].

¹⁴ Слово *d^cm* перекладається як “електрум” [Lesko 1982, 264], але також має значення “золото” [Ertman, Grapow 1971, V, 539]. Беручи до уваги порівняння із сонячним світлом, я переклала як “на колісниці величній з (найкращого або чистого) золота”. Ю. Я. Перепьолькін дає переклад “на колеснице большой светлого золота” [Перепелкин 1967, 74], В. Мюрнейн переклав як “upon the great chariot of electrum” [Murnane, Van Siclen 1993, 36].

XIV. [hr-tp] ^сnh wd3 snb nb t3.wy (Nfr-hprw R^с w^с-n-R^с)₁ m ht nn irt hsi p3 Itn htp hr irt n.f ršwt [h^сw ib] (nb)

від імені – нехай буде він живий, цілий та здоровий – володаря обох земель (Прекрасного своїми появами Ра, єдиного для Ра)]. Після того, як проводяться обряди для Атона, він задоволений тим, що робиться для Нього, в радості [тріумфує серце] (кожного).

XV. 3ht-Itn m thhwt htp ht st r hrw(y).f [hr.s hr wts] nfrw.f (im.f m hrt-hrw nt r^с nb)

Ахетатон у радості, покоїться (Атон) над місцем своїм, [радіючи прославлянню] красот Його (там вдень кожного дня).

XVI. Hm.f m-b3h it.f (^сnh R^с Hr 3h.twy h^сy m 3ht)₁ (m rn.f m šw nty m Itn)₁ stwt (n) Itn [hr.f m ^сnh dd] // // // (w3s n)hh dd

Його Величність перед батьком своїм (Живим Ра-Хорахті, що тріумфує в горизонті) (В імені Його сонячне світло)]. Промені Атона [над ним у житті, довговічності] // // // (у володарюванні) навічно. Говорить

XVII. Hm.f in n nsw smrw wr ^сh imy-r mn[3.t] // // // mi kd.f st3w // // //

Його Величність: “Приведіть царю друзів великих, палацових (керуючих), тих, хто солдатами керуватиме, // // // подібно образу своєму // // //”

XVIII. in.tw n.f hr-^с wn in.sn hr htw.sn m-b3h Hm.f hr sn (t3 n ntr nfr) dd Hm.f n.sn {ptr} Itn // // //

І вони оточили його у ту саму мить. Тоді вони (були) на живо-тах своїх перед Його Величністю, цілуючи (землю бога прекрасного). Говорить Його Величність: «Атон {споглядає}! // // //

XIX. 3bi p3 Itn r irt n.f m mnw hr r nhh [dt] hr m p3 Itn p3 it.i mtr[.i r.s]

Бажає Атон, щоб створили для нього пам’ятник на віки [вічні]. Атон, батько мій, підказав мені для цього (пам’ятника) (ім’я) –

XX. 3ht-Itn bw p3y sr mtr.i r.s bw p3y rmt nb [m t3 r drf] mtr n.i r.s r dd {n.i} (shr pn) n

Ахетатон. Ніхто зі знатних не порадив мені цього, ніхто із людей на [землі усій] не порадив мені цього і не сказав {мені} (пораду цю), (щоб)

XXI. *irt 3ht-Itn m t3 st hr drw m p3 Itn it.i {mtr.i} r.s r ir.s n.f {m 3ht-Itn ptr}*

створити Ахетатон у цьому місці на краю (віддаленому), це батько мій {порадив мені} це, щоб створити це для нього {як Горизонт Атона. Подивись},

1. *bw {gm.nw}.s m // w3bt ti m // 3ht-Itn n p3 Itn p3 it.i ptr pr-^{с3} {^сnh wd3 snb gm(t) m s iw bn imy-r.s ntr iw bn imy-r.s ntr.wt iw bn n imy-r.s hk3 iw bn n imy-r.s}*

не був він (Ахетатон) {знайдений} // у сільськогосподарській (землі) // Ахетатон для Атона, батька мого. Подивись, (це) фараон, {нехай буде він живий, цілий та здоровий, знайшов це (місце), що не було власністю ні бога, ні богині, не було це власністю ні правителя},

2. *hk3t iw bn imy-r.s st rmt nb irt n.k wpw.t im bw // gm n.i iw.s h3^с // p3 Itn it.i // mtr.i r.s ptr // (3ht-Itn) m df3w // mhr n ht nbt iw.s dd n.i it.i (^сnh R^с Hr 3h.twy h^сy m 3ht)₁ (m rn.f m šw nty m Itn)₁ [iw].s n Hm.f r 3ht-Itn r nh^с hn^с {dt}*

ні правительки, не було (це місце) власністю людини будь-якої для будь-якої місії там. // Знайшов я це місце занедбаним. Це Атон, батько мій, // підказав мені це. “Подивись, // наповни (Ахетатон) підношенням їжі, сховища усім” – сказав мені мій батько (Живий Ра-Хорахті, що тріумфує в горизонті) | (В імені Його сонячне світло) | . Належить це (місце) фараону, щоб стати Ахетатонем на віки {вічні}».

3. *[Ptr] // ^сnh hr.s r dd iw.i hr irt.s 3ht-Itn // iw mrw // hr wbn Itn [im.sn m mnt] hr mh^сw m n 3wy.f stwt ^сny mrw nty ^сnh t3 nb n p3 ptr iw.f hr r rditw hr (Nfr-hprw R^с w^с-n-R^с)₁*

{Подивись} (я дав) клятву, сказавши: “Зроблю я Ахетатон // будуть кохані, // доки світить Атон [над ними вдень], наповнюючи (їх) променями своїми, бачачи любов, яка живить землю усю. Він дає (Прекрасному своїми появами Ра, єдиному для Ра) |

4. *////// m ʕnh w3s r nhh dt hr ir 3ht-Itn m (st n) p3y.i it.i [r dr.s iw ir n.i] //// hmt-n(y)-sw.t-wr.t [(Nfr nfrw Itn Nfrr-Ity)] rpw rn n.f r nhh dt dd in t3 smr.w w3b.sn ntr nfr ir it nb (ʕnh Rʕ Hr 3h.twy hʕy m 3ht)1 (m rn.f m sw nty m Itn)1 m wd n.f ////*

у житті та у володарюванні на віки вічні. І створюю я Ахетатон в (цьому місці) для Атона, батька мого, [в Його вічності. Створюю я] *//////* для царської дружини величної [(Прекрасні красоти Атона, Нефертіті)]¹⁵ і в ім'я Його на віки вічні". Сказали друзі царя, відповідаючи Богу Прекрасному: "Створив батько твій усе (Живий Ра-Хорахті, що тріумфує в горизонті) (В імені Його сонячне світло)], що описав ти *//////*

5. *ntk r (n)hh m nsw w3h dt hr ist p3 Itn bw nsw n (h3w.k iri mitt m irt 3hw n it.f m) mnw hr mnw n p3 Itn sšm [n.f hr] mry n.k ir.k m wd n.f ntk hk3 iwi m 3hwt rh hn (n)hh ntf is rdi m ib.k r st nbt mry.f bw wts.f n nsw nb n wnt Hm.k bw*

Ти навіки цар, і триватиме це вічність на прикордонній стелі для Атона. Немає царя, (котрий зробив би подібне підношення батьку своєму), пам'ятник на пам'ятнику для Атона. Веде Він любов'ю своєю, робиш ти все так, як наказує Він. Ти правитель, що робить добрі справи та пізнає межі вічності. Він, воістину, один дає любов у серце твоє у будь-якому місці. Любов'ю своєю Він не обдарував царя іншого, а саме Твою Величність. Не

6. *wd n.f di(t).f nbwt n.f ky wpi-hr //// n.f pr Itn hr 3ht-Itn [r nb] pr wrt n wrt rh.s mnh t3-mry twt ti mi 3ht n pt 3ht-Itn mh df3.w nb hr ʕt n irt mnw n p3 Itn ʕnh ʕm nb r //// ntf <sšm> m //// ʕnh.w n dt¹⁶ hrp nb.f*

наказав Він дати усе іншому, і дозволяє побачити *//////* (створив) для Нього, для Атона в Ахетатоні, величний дім, величніше якого не знає Єгипет, що наповнюється, подібно горизонту в небі. Горизонт Атона наповнюється *//////* підношеннями усіма,

¹⁵ Розширена форма імені цариці Нефертіті *Nfr-nfrw-Itn Nfrr-Ity* – "Прекрасні красоти Атона, Нефертіті", вперше зустрічається саме на Прикордонних стелах Ахетатону [Перепелкин 1967, 166].

¹⁶ В. Мюрнейн подає такий варіант інтерпретації цього рядка: *ntf (pw) m (irt) ʕnhw* – "[it is] he who is in [the eye(s) of] the living" [Murnane, Van Siclen 1993, 59].

щоб створити пам’ятник Атону, який життя вдихає в усе. // // // // Він один веде (керує) // // // // живих у вічність. Панує володар його

7. *m 3ht-Itn stt.k n.f t3 nb htr.k n.f dmi iwy niwt nb // // // // Itn // // // // ir(w) m wd.f n.f ds.f t3w nbw h3swt nb h^cw.nb.w(t) hr b3k.sn inw.sn hr psdw.sn p3 ^cnh ir.sn p3 nty 3nh.w m33 stwt.f sst tw t3w mr.f*

в Ахетатоні. Надав керувати Ти йому самому землею усією, дозволив области податками міста та острови. Кожне місто // // // // Атону // // // // діє так, як Він наказує йому. Усі землі, усі гористі країни, острови морські збирають данину свою на спини свої для того, хто життя дає, для того, при кому живуть вони, коли бачать промені Його. Подихом своїм вдихають з вітром любов Його

8. *iw r nhh hr m33 stwt.f iw nb.f hr wdy // // // // iw.k m 3ht-Itn rnp.ti mi Itn m pt rn (n)hh dt ^ch^c n.f f3.n Hm.f ^cwy.f r pt n ms.sw (^cnh R^c Hr 3h.twy h^cy m 3ht) (m rn.f m šw nty m Itn) hr sdd ^cnh it.i (^cnh R^c Hr 3h.twy h^cy m 3ht) (m rn.f m šw nty m Itn)*

у вічності, доки видно промені Його, і поки володар виконує Його накази. // // // // Доки ти в Ахетатоні, молодим будеш, подібно Атону в небі, на віки вічні”. (Тоді) встав і підняв Його Величність руки свої до неба, до свого творця – Атона і говорить: «Живий батько мій (Живий Ра-Хорахті, що тріумфує в горизонті) (В імені Його сонячне світло)|,

9. *[p3 Itn] nfr ^cnh š3 ^cnh w3d ^cnh p3 it.i // // // // p3y.i snb.t n hhw n mh p3y.i sh3w nhh p3y.i mtrw n3t [dt] p3 kd.sw ds.f m ^cwy.f bw rh.sw hmw p3 ir šsm // // // //*

[О, Атон], красивий, живий, що дає життя (і) обдаровує життям¹⁷, батько мій, // // // // мій захисник у мільйон ліктів, мій провідник у [вічність]! Мій свідок вічності, що створив сам себе своїми руками, той, що не знає форми¹⁸ (не має форми), один, хто керує // // // //

¹⁷ Ю. Я. Перепелкін подає такий варіант перекладу “Йот большой жизнью, начавший (первым) жизнь, зеленеющий жизнью” [Перепелкин 1979, 20].

¹⁸ В. Мюрнейн подає такий варіант перекладу фрази *bw rh.sw hmw* – “who knew not crafting” [Murnane, Van Siclen 1993, 39]. Ю. Я. Перепелкін переклав як “не познал его мастер” [Перепелкин 1979, 20].

10. *wbn ḥpt r^c nb bnn 3b iw.f m pt m t3 iw ir(t) ḥr ptr n.f bn // // // // iw mh.f t3 m stwt.f s^cnh.f ḥr nb nty rdi.t s3 irty.i m ptr.f m mnt iw.f wbn m p3 Pr-Itn m 3ḥt-Itn iw mh.f sw im.f r h^cw.f m n3y.f stwt*

(сонцем), що сходить і заходить кожен день без кінця, (коли) є Він у небі, на землі очі бачать Його // // // // // наповнює Він землю променями своїми і живить Він усіх, надаючи заспокоєння моїм очам у спогляданні Його вдень, коли світить Він у “Домі Атона”¹⁹ в Ахетатоні, (адже) наповнює Він його собою, своїми променями

11. *ḥny mrwt i di.f st ḥr.i m ḥnh w3s r nhḥ dt ir.i 3ḥt-Itn n p3 Itn p3 it.i m t3 st bn ir.i n.f 3ḥt-Itn m rsw.s m mhṯy.s m imnty.s m i3bty.s bn sn.i [thm].i p3 wd rsw n 3ḥt-Itn rsy.w ḥr bn sn.i thm.i p3 wd3 mhṯy n 3ḥt-Itn r (mhṯy)*

улюбленими, які дав він мені у житті та процвітанні на віки вічні. Створю я Ахетатон для Атона, батька мого, у цьому місці. Не створю я для нього Ахетатон на південній, північній, західній або східній стороні цього місця, не просунуся я за (кордони) південної стели Ахетатона і не пересічу я північну стелу Ахетатона на (півночі),

12. *n irt n.f 3ḥt-Itn im ḥr bn ir.i n.f ḥr t3 ri.t imnty n 3ḥt-Itn ḥr is.t ir.i 3ḥt-Itn n p3 Itn p3 it.i ḥr t3 ri.t wbnw n 3ḥt-Itn t3 st ir.f inh.s n.f m dw ds.f ir.f hri ḥr ib.s wdn.i n.f ḥr.s nt.s t3 rh bn dd n.i*

¹⁹ *Pr-Itn* – “Дім Атона” – головний храмовий комплекс бога Атона в Ахетатоні [Kemp 2012, 87; Badawy 1962, 84]. “Дім Атона” займав площу розміром 800 на 300 метрів, основна частина цієї площі була порожньою. Це найбільший храм в історії Стародавнього Сходу. В середині було лише дві будівлі: Святилище і, так званий, Довгий храм (*The Long Temple*). Святилище мало західний вхід і пілони заввишки 22 × 5 м. Між пілонами була відстань близько 6 метрів для процесій, це дуже велика відстань, яка не передбачає дверей. Довгий храм мав вхід з заходу через колонний зал з кришею та шість подвір’їв, де 3-й та 4-й двори були розділені іншим невеликим критим колонним залом. При розкопках Великого храму Атона було знайдено близько 1700 жертвників, які розташовувалися з обох боків храму [Badawy 1962, 82]. Скоріше за все, кожен з жертвників наповнювався лише раз на рік [Badawy 1973, 66]. У відкритому дворі храму розташовувалися статуї фараона Ехнатона, а рельєфи колони храму нагадували перший храм Атона у Фівах – *Gm(t)-p3-Itn*, збудований у перші роки правління Аменхотепа IV [Redford 1987, 145].

щоб зробити для Нього Ахетатон тут. І не створюю я для Нього (місто) в західній стороні Горизонту Атона (Ахетатона), створюю я Ахетатон для Атона, батька мого, в стороні східній Горизонту Атона – місця, яке створив Він сам, щоб оточували (це місто) гори. Отримає Він спокій тут²⁰, (і) я буду робити підношення Йому тут²¹. Це воно! І не сказала мені

13. (*t3 hmt-n(y)-swt*)-*wrt mk wn st nfrt n 3ht-Itn m kt st m tw.i sdm n.s hr bn dd n.i sr nb hr.i m srw n hsy m srw n bnr w3t m imy-hnt rmt nb nty m t3 r dr.f mk wn st nfrt n 3ht-Itn [m kt st] m tw.i sdm n.sn iw.s n (hdi) iw.s n rsi*

(це) (Велика царська дружина): “Дивись! Є місце чудове для Ахетатона в іншому місці”. Не послухав би я її. І не говорили мені знатні люди усі у моїй присутності, вельможі прихильні та вельможі ззовні, (і якби) управитель або людина будь-яка на землі усій сказали б мені: “Дивись! Є місце гарне для Ахетатона [в іншому місці]”, – не слухав би я їх! Чи є там течія, (чи) буде (це місце) на півдні,

14. [*iw.s n imnty*] *iw.s n wbnw bn dd.i hm^c.i 3ht-Itn [hn].i ir.i 3ht-Itn m t3 kt st nfrt // // // // hn^c.s dt n wpi-hr // // // // m t3 3ht-Itn n p3 Itn 3bi n.f ds.f hri.f hrs r nhh hn^c dt ir.i Pr-Itn n p3 Itn it.i m 3ht-Itn m*

[(чи) буде воно на заході], (чи) буде воно на східній стороні, не відмовлюся я від Горизонту Атона квапливо і (не) зроблю я Ахетатон в іншому красивому місці. // // // // Разом із цим назавжди я відкрию // // // // у (цьому місці) Ахетатон для Атона, як бажає Він сам, щоб спокійним Він був там на віки вічні. Створюю я “Дім Атона” для Атона, батька мого, в Ахетатоні в

15. [*t3 st ir.i*] *t3 Hwt-p3-Itn n p3 Itn p3 it.i m 3ht Itn m t3 st ir.i t3 Šw.t-r^c hmt-[n(y)-swt-wrt (Nfr nfrw Itn Nfrt-Ity)] n p3 Itn p3 it.i m 3ht-Itn m t3 st ir.i Pr-H^cy n [p3 Itn] p3 it.i m iw n Itn tny h^cb-sdw m 3ht-Itn m t3 st ir.i Pr-*

²⁰ Дослівно фраза *ir.f shri hr ib.s* має перекладатися як “Отримає Він спокій в серці (місця) цього”. Ю. Я. Перепьолкін подає такий варіант перекладу: “сам, в серце коєго (т. е. посреди) он (остался) доволен” [Перепелкин 1979, 20].

²¹ Ю. Я. Перепьолкін подає такий варіант перекладу: “(с тем чтобы) приносил жертву я ему на нем” [Перепелкин 1979, 20].

[цьому місці. Створюю я] “Храм Атона”²² для Атона, батька мого, в Ахетатоні, в цьому місці. Створюю я тут “Сонячний Навіс”²³ для Великої царської дружини [(Нефертіті)] для Атона, батька мого, в Ахетатоні в цьому місці. Створюю я “Дім Триумфування”²⁴ [для Атона], батька мого, на “острові Атона, відміченого ювілеєм” в Ахетатоні, у цьому місці. Створюю я “Дім

16. [H^cy m 3ht-Itn] n p3 Itn p3 it.i m iw n Itn tny h^cb-sdw m 3ht-Itn m t3 st ir.i [b3kw nb n t3] (nb) r ir.tw n p3 Itn it.i m 3ht-Itn m t3 st ir.i (w3h) b3h n p3 Itn it.i m 3ht-Itn m t3 st ir.i n.[i]

[Триумфування в Ахетатоні”]²⁵ для Атона, батька мого, на “острові Атона, відміченого ювілеєм” в Ахетатоні, у цьому місці. Зроблю я [підношення усі з (усієї) землі], щоб стали вони належати Атону, батьку моему, в Ахетатоні, в цьому місці. Зроблю я (підношення), (які) будуть переповнені²⁶ для Атона, батька мого, в Ахетатоні в цьому місці. Створюю я [собі]

17. [Pry Pr-^c] ^cnh wd3 snb ir.i pry n t3 hmt-n(y)swt-wrt m 3ht-Itn m t3 st ir.tw n.i hr m p3 dw wbnw (m 3ht-Itn) irw krs.i m.f m p3 hh n h(3)b-sdw wd n.i p3 Itn p3 (it.i) ir.tw krs hwt-n(y)-swt-wrt (Nfr nfrw Itn Nfrrt-Ity) im.f m p3 hh (n rnp.wt wd n.s p3 Itn)

²² Hwt-Itn – “Храм Атона” (“Масток Атона”) – малий храм Атона, який розташовувався на півдні від царського палацу. Загальна площа храму становила 192 на 111 метрів. Храм був поділений на три нерівні частини. Перші два двори мали по 106 глинобитних столів для підношень. Третій двір мав набагато більшу площу та містив монументальне святилище з каменю [Кемп 2012, 86–87].

²³ Šw.t-r^c – “Сонячний навіс” – палац або храм для цариці Нефертіті. Однак, локалізація його місця розташування є суперечливою [Кемп 2012, 78].

²⁴ Pr-H^cy – “Дім Триумфування” – будівля, що була зведена на “острові Атона, відміченого ювілеєм”. У стелах “Раннього проголошення” згадуються дві будівлі зі схожою назвою. Їхнє місце розташування та культове значення точно невідомі. Б. Кемп припускає, що Pr-H^cy є Великим царським палацом в Ахетатоні [Кемп 2012, 122].

²⁵ Pr-H^cy m 3ht-Itn – “Дім Триумфування в Ахетатоні” – друга будівля, що має таку назву [Кемп 2012, 123].

²⁶ Букв.: вийдуть за межі.

[“Резиденцію фараона”], хай буде він живий, цілий та здоровий, (і) створю я “Резиденцію Великої царської дружини в Ахетатоні” в цьому місці. Створять для мене гробницю у горах східних (в Ахетатоні). (Нехай) поховають мене у ній через мільйони ювілеїв, що призначив мені Атон, (батько мій), (нехай) буде похована (і) Велика царська дружина (Прекрасні красоти Атона, Нефертіті) в ній, через мільйони (ювілеїв, що подарує їй Атон).

18. (*Ir.tw krs*) *s3.t-nsw Mryt-Itn im.f m p3 ḥḥ n rnp.wt ir mwt.i m dmi nb n ḥdi n rsw n imnty n wbnw [m p3 ḥḥ n rnp.wt] in.tw.i r krs.i m 3ḥt-Itn ir mwt ḥmt-n(y)-swt-wrt (Nfr nfrw Itn Nfrrt-Ity) ḥnh ti m dmi nb n ḥdi n rsw n imnty n wbnw m p3 ḥḥ (n rnp.wt in.tw.s r krs.s m 3ḥt-Itn)*

(Нехай поховають) царську дочку Мерітагон²⁷ у ній через мільйони ювілеїв, (що подарує їй Атон). (Якщо) я помру в місті іншому в пониззі, в південній, західній (або) східній стороні [у мільйони років], хай доставлять мене для поховання в Ахетатон. (Якщо) помре Велика царська дружина (Прекрасні красоти Атона, Нефертіті), хай живе вона, у місті іншому в пониззі, в південній, західній (або) східній стороні у мільйони років, (хай доставлять її для поховання в Ахетатон).

19. (*m(w)t s3.t-nsw*) *Mryt-Itn m dmi nb n ḥdi n rsw n imnty n wbnw m p3 ḥḥ n rnp.wt in.tw.s r krs.s [m 3ḥt-Itn ḥr ir.tw sp3.t n mr]-wr m p3 ḏw wbnw n 3ḥt-(Itn) (krs).f im.f ir.tw ḥc.tw n wr-m3w n3 it-ntr (n p3 Itn n Itn) m p3 ḏw wbnw n 3ḥt-Itn //!!!!*

²⁷ Мерітагон була старшою донькою Ехнатона та Нефертіті з шести, серед яких Макетатон, Анхесенпаатон, Нефернеферуатон-ташеріт, Нефернефура, Сетпенра [Dodson, Hilton 2010, 144]. У текстах прикордонних стел “Раннього проголошення”, що датуються 5-тим роком правління, згадується лише Мерітагон, яка, скоріш за все, народилася на 2-ому році правління Ехнатона, і фігурує в більшості офіційних сцен із Карнацького хромового комплексу Атона. Фігура другої доньки – Макетатон – також присутня на рельєфах стел, однак її зображення було додано пізніше [Davies 1908, 25]. Можна стверджувати, що на момент створення перших трьох Прикордонних стел Макетатон ще не було, тоді царівна могла народитися на 5–6-ому роках правління фараона Ехнатона.

(Якщо) (помре царська дочка) Мерітатон у місті іншому в низзі, в південній, західній (або) східній стороні у мільйони років, хай доставлять її для поховання [в Ахетатон. І зроблю я некрополь для бика Мне]віса²⁸ в горах східних в Ахет(атоні), і (поховаємо) його в ньому. Створимо гробниці жерців *ім-нечер* (Атона, для Атона) в горах східних Ахетатона // // // //.

20. (*Ir.tw sp3.t n [hm-ntr] n [Itn krs.tw im.f] hr ʿnh it.i [(ʿnh Rʿ Hr 3h.twy hʿy m 3ht)l] (m rn.f m šw nty m Itn)l // // // // im 3ht-Itn iw bin st r n3 sdm.i m h3t-sp 4 (im 3ht-Itn) iw [bin st] r (n3) sdm.i m h3t-sp 3 im 3ht-Itn iw bin st r n3 sdm.i (m h3t-sp 2 im 3ht-Itn iw) bin (st r n3 sdm.i)*)

(Створимо гробниці [жерців]) [Атона, і поховають їх там]. Хай живе батько мій, [(Живий Ра-Хорахті, що тріумфує в горизонті)] (В імені Його сонячне світло) // // // // в Ахетатоні. Не чув я гіршого на четвертому році правління (в Ахетатоні), [не] чув я гіршого на третьому році правління, не чув я гіршого (на другому році правління), не (чув я гіршого)

21. (*m h3t-sp 1) {iw bin st} (r) [n3 sdm (Nb-m3ʿt-Rʿ)l]29 // // // [iw bin st r n3 sdm (Mn-hprw-Rʿ)l]30 (iw) bin (st r n)3 {sdm nsw nb} hdt ir sdm.i smi m rn sr m r n (hk3w) m r n // // // m r n nhsy m r ny rmt nb // // // it.(i) // // //*)

(на першому році правління), {це було гірше того}, [що чув цар (Неб-маат-Ра)], // // // [це було гірше того, що чув цар (Менхеперу-Ра)], це було гірше того, що чув цар кожен, що носив

²⁸ Ехнатон оголошує про будівництво некрополя для священного бика Геліополя. Бик Мневіс шанувався в Геліополі як живе втілення Ра. Цією заявою він підкреслив безпосередній зв'язок між своєю реформою і найдавнішими єгипетськими культами. Текст датується 5-тим роком правління Ехнатона, і в Амарні не знайдено поховання священного бика, якого, скоріш за все, тут і не було через сильний зв'язок цього ритуалу зі старим культом Амона. Це свідчить, що реформа Ехнатона відбувалася поетапно, він поступово віддаляв свій новий культ від традиційних давньоєгипетських вірувань.

²⁹ *Nb-m3ʿt-Rʿ* – “Володар *маат* Ра” – тронне ім'я фараона Аменхотепа III, батька Ехнатона [Beckerath 1999, 140].

³⁰ *Mn-hprw-Rʿ* – “Довга поява Ра” – тронне ім'я фараона Тутмоса IV, діда Ехнатона [Baker 2008, 474–475].

білу корону коли-небудь. (Якщо) я почую подібне з вуст знатного вельможі, з вуст (правителя округу), з вуст *//////*, з вуст нубійця або з вуст людини будь-якої *//////* батька мого» *//////*

22. *////// mr srt m s mr irt n mr iw // m r nb iw ir.i mr // Itn it //*

////// (це був) злочин, хоча не мав бути *//////* у кожного на вустах (говорить, що) скоїв злочин (проти) *//////* Атона, батька (мого) *//////*

23. *////// m tw.i sdm p3 // m c.s //*

////// чув я це *//////* в руці її *//////*

24. *////// .sn m 3ht-Itn m mitt H3rw //*

////// вони в Ахетатоні, подібно Хору *//////*

25. *////// K3š nfrty // I(tn) (p3) //*

////// Куш красивий *//////* О, А(тон) *//////*

(X: 29) *////// (m rn.f m šw nty m Itn) | // m mitt m //*

////// (В імені Його сонячне світло) | *//////* подібно до *//////*

30 *////// n p3 Itn // (m) Itn m 3ht-Itn nhḥ dt //*

////// для Атона *//////* в Ахетатоні на віки вічні *//////*

31 *////// ḥby.t m mitt ḥb nbw tr nb //*

////// підношення, подібно фестивалям усім кожен сезон *//////*

(M: 31) *////// ḥwt-n(y)-sw.t-wrt (Nfrt-Ity) | // iw p3 Itn //*

////// Велика царська дружина (Нефертіті) | *//////* є для Атона *//////*

32 *[shry.f] // im bn iri.i n(sw) m t3 mnt // (bin) iri.i st n.f. m // hr p3 wd mḥty n 3ht-Itn hr bn iri. {i st} //*

[спокій його] *//////* не робив я царського у цю *//////* укриття (не) зробив я це йому у *//////* перед стелою північною Ахетатона (і) не робив я цього *//////*

33 *////// w3ḥ.i n p3 Itn p3 it.i m 3ht-Itn // ink ir.i wdn.t ds.i //*

////// Роблю я підношення для Атона, батька мого, в Ахетатоні *//////* Я роблю підношення сам (власноруч) *//////*

34 n p3 [Itn] it.i m Pr-Itn m 3ht-Itn bn wdn.t n.f im // // // // iw.i m niwt nbt m dmi nb // // // // 3hty.f // // // // n p3 Itn // // // // it.i // // // // m Pr-Itn m 3ht-Itn {m} // // // // nhh // // // //

Для [Атона], батька мого в “Домі Атона” в Ахетатоні. Не (робляться) підношення йому там // // // // (якщо) я є у місті іншому або в поселенні будь-якому // // // // Горизонт його // // // // для Атона // // // // батька мого // // // // в “Домі Атона” в Ахетатоні навічно // // // //

35 // // // // m mitt hp Itn m t3 3bt hr itrw iw // // // // 3w.t n t3 // // // // hm.t-n(y)-sw.t-wrt // // // //

// // // // Подібно святу Атона у цей розлив річки // // // // підношення ці // // // // Велика царська дружина (Великою царською дружиною) // // // //

36 // // // // Itn m Pr-Itn m 3ht-Itn // // // // iw.i hr // // // // ib.i // // // //

// // // // Атон в “Домі Атона” в Ахетатоні // // // // є у // // // // серце моє // // // //

37 // // // // irt (.i) st nb nty ib.i ir mš^c imp r // // // // hbw // // // // p3 Itn it.i m 3ht-Itn // // // //

// // // // Роблю (я) у місті кожному, яке хочу навідати, Дім Атона // // // // фестивалі // // // // для Атона, батька мого в Ахетатоні // // // //

(X: 37) drp.sn it.i // // // // m hrw iw // // // // Itn it.i // // // // m Itn st gm.f n.f ds.f // // // // (nhh) hn^c dt // // // //

Робили підношення батьку моєму // // // // у день, коли // // // // Атон, батько мій // // // // місце, яке Він знайшов для себе сам // // // // (на віки) вічні // // // //

38 // // // // iri.i st // // // // hdi rsy wbnw // // // // r irt sw3w // // // // p3 Itn it.i // // // // n.i p3 Itn // // // // p3 it.i m Pr-Itn m 3ht-Itn // // // //

// // // // створив я місце // // // // униз по річці на півдні // // // // промені сонця (на сході) // // // // створив я місце для Атона, батька мого // // // // гробниця моя, о, Атон, батько мій, // // // // О, батько мій, що в “Домі Атона” в Ахетатоні // // // //

39 // // // // m ht nbt m 3ht-Itn r rdi d3.f d3i hdi rsy wbnw // // // // Itn it.i // // // // n p3 Itn p3 it.i m Pr-Itn m 3ht-Itn // // // // nhh hn^c dt // // // //

//// З усім в Ахетатон наказую перейти течію річки на півдні
///// Атон, батько мій, ///// О, Атон, батько мій, що в “Домі Атона” в Ахетатоні
///// на віки вічні ////

40 ///// (m rn.f m šw nty m Itn) ir p3 (hḥw) n h3b-sd wḏ n.i ///// p3
wḏ rsy n 3ḥt-Itn ///// ir.i h3b-sd ḥr (idb3) nty ///// ir.i h3b-sd m 3ḥt-
Itn /////

///// (В імені Його сонячне світло)|, що мільйони ювілеїв (*хеб-сед*)³¹ надав мені
///// (для) стели південної в Ахетатоні /////

³¹ Традиція святкування *хеб-седу*, яке іноді єгиптяни називали ювілеєм, походить з часів I династії, тобто Раннього царства. *Хеб-сед* вважався найважливішою подією царювання. На жаль, до нас не дійшла повна презентація проведення цього свята. Точне значення слова *sd* у значенні свята *хеб-сед* не встановлено. Раніше написання за часів I династії супроводжувалося детермінативом, що означав подвійний павільйон. Часто слово *sd* пов’язують зі значенням “хвіст”, іноді його відносять до значення ритуального танцю, який слугував одним із ритуалів *хеб-седу*. Інша теорія припускає, що *sd* означав одяг, який надягав цар у період фестивалю. Однак у цьому вислові – *ir p3 (hḥw) n h3b-sd wḏ n.i* “що мільйони ювілеїв (*хеб-сед*) надав мені” у тексті прикордонних стел Ахетатона слово *sd* могло позначати відрізок часу [Gohary 1992, 2]. Починаючи з XII династії *хеб-сед*, скоріш за все, відзначали в *Inem-Imtau* або у храмах Ра в Геліополі (Сенусерт I звів два обеліски на честь ювілею *хеб-сед* перед храмом бога Ра), а згодом у Фівах [Gohary 1992, 2]. Основною метою свята є підтвердження царської влади та оновлення сил фараона, воно святкувалося на 30-ому році правління або пізніше. *Хеб-сед* уособлював зібрання знаті та богів зі всього царства. Часто на *хеб-сед* приїздили вельможі з-за кордону. Головною подією *хеб-седу* була реконструкція коронації. Отримавши дозвіл та благословення від усіх богів та знаті, цар сідав на подвійний трон та коронувався подвійною короною. Завдяки джерелам, можна припустити, що Аменхотеп IV святкував *хеб-сед* не один, а два або більше разів. Аменхотеп IV, скоріше за все, відсвяткував два *хеб-сед*, що доводить дослідження зміни імені бога Атона [Gunn 1923, 172]. Існує версія, що фестивалів *сед* могло бути і три: на 2-ому, 6-ому та 9-ому році правління [Aldred 1959, 32–33]. Місцем проведення *хеб-седу* став храм *Gm(t)-p3-Itn*. Незважаючи на те, що схема проведення *хеб-седу* залишилася традиційною, головним божеством у святкуванні став Сонячний диск Атон, адже на талатах із храму *Gm(t)-p3-Itn* немає зображень статуй богів, які мали б стояти у критих святилищах у дворі храму. Замість них усюди сяють промені

зробив я свято *хеб-сед* на річці, яка *//////* (але) я святкуватиму *хеб-сед* в Ахетатоні *//////*

(X: 42) *////// šw.t n p3 Itn /// m w3t mhyty //// dh.t n p3 wd ////*
////// (створив) прохолоду Атона *//////* на дорозі *//////* до стели *//////*

(X: 43) *////// ʕ n p3 Itn //// it.i 3b.f n.f ds.f //// Itn r nhh ////*
////// величний для Атона, *//////* батька мого, бажав Він для себе
самого *//////* Атон навічно *//////*

(X: 44) *////// mnw ʕ n inr //// ʕ.t nb m ////*
////// пам'ятники усі з каменю *//////* дорогоцінний камінь увесь
//////

(X: 45) *////// dd rʕ nb /// m nwtw.f ir ʕnh //// mi kd.f ////*
////// говорить кожен день *//////* у променях Його створюється
життя усе *//////*

(X: 46) *////// mh 3ht-Itn //// mnw //// f hr t3 ir.i hrp n p3 šni ////*
Наповнює Ахетатон *//////* монументами *//////* Його на землі.
Здійсною я управління (для Нього) *//////*

(X: 47) *////// niwt mitt n (hni) //// ntr nb ntrt nbt r 3ht-Itn m wd n*
ntr nb ntrt nbt ////
////// (у) місті наче (відпочиває) *//////* бог будь-який та богиня
будь-яка в Ахетатоні за (наказом) будь-якого бога чи богині *//////*

(X: 48) *////// (Nfr nfrw Itn Nfrr-Ity) m //// Itn ////*
////// (Прекрасні красоти Атона, Нефертіті) в *///* Атон *////*

Атона, якому робить підношення цар у святилищах без даху. Основною причиною проведення *хеб-седу* стала демонстрація нового релігійного курсу та посилення влади царя, який тепер виступав головним проповідником цього культу. На зображеннях процесії усі вельможі залишаються безіменними, в присутності царської родини було заборонено стояти. Аменхотепу IV для проведення подальшої релігійної реформи була необхідна сильна царська влада, очищена від впливів будь-яких жрецьких корпорацій. Зображення також демонструють нам і той факт, що вже на той час існувала опозиція новим реформам. Аменхотепа IV постійно супроводжують військові загони та озброєна охорона [Gohary 1992, 130]. Можливо, саме зростаюча опозиція в Фівах призвела до рішення фараона про заснування нової столиці Єгипту.

(X: 49) *wḏ* // // // // *n 3ḫt-Itn n p3 ḏw imnty r p3 ḏw i3b.ty* // // // // // *itrw n ḥni* // // // // // *n* // // // // *ḏw* // // // // *3ḫt-Itn m p3 mw m* // // // //

Стела // // // // Ахетатона в горах західних і (східних) горах // // // // (включає в себе територію), річку для плавання // // // // Ахетатон (біля) води // // // //

(X: 50) *p3 Itn p3y.sn nb p3 nb n 3ḫt-Itn* // // // //

О, Атон, їхній господар, володар Ахетатону // // // //

(X: 51) // // // // *r imn.t r wbnw rdw r mw m p3 itr n* // // // // *dpt nty* // // // //

// // // // на захід, на схід до гір, до води і до річки на // // // // човнах, які // // // //

(X: 52) *<b3kw> m <št3> m ḥt nty m t3 r* // // // // *n it.i* // // // // *Pr-Itn n 3ḫt-Itn nḥḥ ḥnᶜ ḏt* // // // //

<Слуги> гаїв <в гаях>, володіннях, які на землі всій належать батьку моєму // // // // “Дім Атона” в Ахетатоні на віки вічні // // // //

(X: 53) *m 3ḫt-Itn (n) ḥt p3 ʕ n pr n 3ḫt-Itn ḥr iw p3y.f gsti m t3* // // // //

В Ахетатоні у розпорядженні “Великого слуги в домі Ахетатона”³² // // // // І його палетка (писця?) у // // // //

(X: 54) *(nšp) ḥr ir.sn šhr ḥr ḥt.sn n pr-ʕ3 ʕnḥ wḏ3 snb p3y.s(n) nb n3 (ḥmt-n(y)-sw.t-wrt)* // // // //

(Дихати), (і) примушує їх падати на животи свої перед фараоном, нехай буде він живий, цілий та здоровий, їхнім володарем і перед (Великою царською дружиною) // // // //

(X: 55) // // // // *m 3ḫt-Itn* // // // //

// // // // В Ахетатоні // // // //

77 // // // // *r nḥḥ ḥnᶜ ḏt* // // // // *it.i* // // // //

// // // // на віки вічні // // // // батько мій // // // //

78 // // // // *mš mi kd.f* // // // // *ḥrp m tpy* // // // // *ḥr nh* // // // //

// // // // армії, подібно його образу // // // //

79 // // // // *m 3ḫt-Itn n ḥr nb ḥr* // // // // *ḥr.f m ʕnḥ w3s (Nfr-ḥprw Rᶜ wᶜ-n-Rᶜ)ḥ wn in t3 r ḥr n* // // // // *<nḥm> m rᶜ nfr*

³² Титул жерця в храмі Атона [Перепелкин 1984, 247].

////// в Ахетатоні для кожного (і) на //// (промені) над ним (царем), що дарують життя та владу (Прекрасному своїми формами Ра, єдиному для Ра) і земля уся в радості, //// (адже) прибуває вона у (святі).

80 //// p3 Itn rdi.tw mni im 3ht-Itn r nhh dt

//// для Атона, що наказав улаштуватися в Ахетатоні на віки вічні.

Значення текстів Прикордонних стел Ахетатона для дослідження Амарнської доби

Тексти Прикордонних стел Ахетатона відіграють важливу роль у дослідженні Амарнського періоду, адже містять основні засади релігійної реформи Аменхотепа IV та свого часу слугували офіційною прокламацією встановлення в державі нової ідеології. Саме на стелах “Раннього проголошення” вперше зустрічається новий титул та нове особисте ім’я фараона, зміна якого для египтян була неприпустимою. В уяві давнього египтянина ім’я – це безсмертна частина людської істоти. Воно продовжує життя і після фізичного зникнення свого володаря і містить у собі духовну енергію, яку необхідно зберегти, щоб воскреслий, мандруючи “чудовими дорогами іншого світу”, не втратив своєї ідентичності [Большаков 2001, 65–69]. Одним із найтяжчих покарань, до якого міг засудити винного суд, була зміна особистого імені або, ще гірше, “скасування” цього імені (означало знищення надії на загробне життя) [Тарасенко 2005, 119–121]. Зміна власного імені фараона на *Ехнатон* символізує радикалізм нових звершень у релігійному та політичному житті країни.

Особливу увагу тексти приділяють визначенню ролі царя в новому культі бога сонячного диску. Ехнатон називає Атона батьком, що наказав сину на землі трактувати свою волю і повернути людей до правильного вірування. І хоча традиція визнання бога батьком правлячого фараона існувала давно, тут вона набула особливого контексту. Ехнатон не просто син Атона, він єдиний, хто може розуміти волю бога сонячного диску і бути жерцем його культу. Іншими словами, фараон несе важливу місію – розповсюдження вірування в Атона людям.

Але влада Ехнатона, як релігійного лідера, залежала від тієї ролі, яку відігравав бог Атон у пантеоні єгипетських богів. І в текстах Прикордонних стел Ехнатон наголошує, що Атон “дає життя (і) обдаровує життям”, Атон «створив сам себе своїми руками, той, що не знає форми (не має форми), один, хто керує // (сонцем), що сходить і заходить кожен день без кінця, (коли) є Він у небі, на землі очі бачать Його // наповнює Він землю променями своїми і живить Він кожного, хто дивиться на Нього вдень, коли світить Він в “Домі Атона” в Ахетатоні» (Стела К:8–11). Атон проголошується таким, що створив усе живе і надає життя усім, хто живе на землі: «Сказали друзі царя, відповідаючи Богу Прекрасному: “Створив батько твій усе, Живий Ра-Хорахті, що тріумфує в горизонті, В імені Його сонячне світло, що описав ти //”» (Стела К:4). Ця ідея підтверджується також у тексті *Малого Гімну Атону*: *ir t3 nb km3 nty hr.f m rmt mnmn. t ʿw.wt nb šnw nb rd hr s3tw ʿnh.sn wbn.k n.sn ntk mwt it n iri.k* – “Творець землі всієї, творець, що являє себе в людях, стадах, тваринах усіх, в деревах усіх, що ростуть на землі. Живуть вони, коли світиш ти їм. Ти мати (і) батько для створінь твоїх”³³. Атон представляється як всесильний бог, культ якого тяжіє до монотеїзму. Таким чином, посилюючи культ Атона над іншими богами Єгипту, які у текстах цього періоду ще згадуються, Ехнатон посилює свою владу, проголошуючи себе сином Атона і його головним жерцем. Свою владу Ехнатон отримав від Атона, який обрав його серед інших. Також у текстах фараон часто порівнюється з богом Атоном: “(Він) з’являється на троні Ра живого, як батько його Атон, кожен день” (Стела К:IV).

Ейс говорить у рельєфах своєї гробниці: “О, живий Атон... Твій син дарує *maat* з твого милостивого схвалення, коли ти бачиш його. Він вийшов з тебе, син, що вийшов з Атона... один, хто радує серце Атона, коли той світить у небі... *Nfr-hprw Rʿ Wʿ-n-Rʿ*, мій бог, хто створив мене, хто оживив моє Ка. Дозволь мені насититись спогляданням тебе без кінця. Твоя природа як в Атона, рясніє чеснотами... О, ти єдиний, кого породив Атон, ти будеш вічним, О, *Nfr-hprw-Rʿ Wʿ-n-Rʿ*, живий і здоровий так, адже він

³³ Див.: [Заплетнюк 2014, 43. Пор.: Davies 1906, 28; Lichtheim 1976, 91].

(Атон) породив тебе!» [Murnane 1995, III]. Тобто Ехнатон визнається єдиним, хто розуміє волю бога, який надав йому право трактувати божественну волю. У текстах Прикордонних стел “Раннього проголошення” Ехнатон вказує, що Атон наставляє (*mtr*) його, говорить (*šdd*) та висловлює своє бажання (*šby*) побудувати такий монумент собі. Тобто Ехнатон діяв за прямим наказом бога Атона [Hoffmeier 2015, 156].

Між Ехнатом та Атоном не стояло жрецтво, піддані могли отримувати трактування та релігійні настанови лише від самого фараона. У храмах Атона в Ахетатоні були жерці, які призначалися для виконання повсякденних робіт, однак сам фараон Ехнатон відіграв головну роль у відправленні культу, напряду виконуючи функції головного жерця. Якщо фараон був відсутній в Ахетатоні, то церемонії підношення богу Атону не відбувалися, як було зазначено у тексті Прикордонних стел: «Не (здійснюються) підношення йому там // (якщо) я є у місті іншому або в поселенні будь-якому // Горизонт його // для Атона // батька мого // в “Домі Атона” в Ахетатоні навечно //» (Стела К:34). Тобто без Ехнатона навіть не проводилися храмові обряди. Він один намагався контролювати політичні й релігійні процеси в державі.

Посилення нового культу завдяки розриву його з пантеном інших давньоєгипетських богів не призвело до створення класичної теократії. Ехнатон залишався, в першу чергу, царем, якому була дана влада богом Атоном. Завдяки релігійно-політичній реформі, він зумів об’єднати адміністративну та релігійну владу в руках однієї особи. Головною зміною, яку Ехнатон вніс у традиційні функції єгипетського монарха, було зменшення ролі правителя як історичного гравця на користь правителя як історичного бога [Hornung 1957, 133]. Цей факт підтверджує і те, що Аменхотеп IV після переїзду до Ахетатона відмовився від більшості військових титулів, таких як *nb ḥrš*, які стосувалися розширення кордонів Єгипетської держави. Таким чином, Ехнатон намагався об’єднати в собі дві ролі: політичного та релігійного лідера. При цьому, делегувавши будь-кому прями жрецькі функції, Ехнатон втратив би провідну роль у новоствореному релігійному культі. Отже, під час свого правління він намагався одночасно

виконувати прямі владні й адміністративні повноваження, як цар Єгипту, і релігійні, як засновник культу бога Атона, що особливо чітко простежується та прокламується саме в текстах Прикордонних стел “Раннього проголошення”.

ЛІТЕРАТУРА

Большаков А. О. Человек и его Двойник. Изобразительность и мировоззрение в Египте Старого царства. Санкт-Петербург, 2001.

Заплетнюк О. А. Малий Гімн Атону // Сходознавство. 2014. № 67.

Перепелкин Ю. Я. Переворот Амен-Хотпа IV. Ч. I. Кн. I–IV. Москва, 1967.

Перепелкин Ю. Я. Кэйе и Семнех-ке-рэ. К исходу солнцеполоннического переворота в Египте. Москва, 1979.

Перепелкин Ю. Я. Переворот Амен-Хотпа IV. Ч. II. Кн. I–IV. Москва, 1984.

Тарасенко Н. А. Bdšt в 17-й главе Книги Мертвых: к вопросу о магии имени в Древнем Египте // Asiatica. Труды по философии и культурам Востока. Вып. I: К 50-летию со дня рождения профессора Е. А. Торчинова / Отв. ред. С. В. Пахомов. Санкт-Петербург, 2005.

Хрестоматия по древней истории / Ред. В. В. Струве. Т. I. Москва, 1936.

Allen J. P. The original owner of Tutankhamun’s canopic coffins // Millions of Jubilees. Studies of Honor of David P. Silverman / Ed. by Z. Hawass and J. H. Wegner. Cairo, 2010.

Aldred C. The beginning of the El-Amarna Period // The Journal of Egyptian Archaeology. 1959. Vol. 45.

Badawy A. M. The symbolism of the temples at Amarna // Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde. 1962. Bd. 87.

Badawy A. M. Aberrations about Akhenaten // Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde. 1973. Bd. 99.

Baker D. D. Encyclopedia of the Pharaohs. Volume 1. Predynastic to the Twentieth Dynasty 3300–1069 BC. Cairo, 2008.

Beckerath von, J. Handbuch der ägyptischen Königsnamen. Mainz am Rhein, 1999.

Daressy G. Tombeaux et steles-limites de Hagi-Qandil // **Recueil de Travaux relatifs a la philologie et a l'archeologie egyptiennes et assyriennes.** 1893. T. 15.

Davies N. de G. **The Rock Tombs of El-Amarna. Vol. V. Smaller tombs and boundary stelae.** London, 1908.

Dodson A. **Amarna Sunset: Nefertiti, Tutankhamun, Ay, Horemheb and the Egyptian Counter-Reformation.** Cairo, 2009.

Dodson A., Hilton D. **The Complete Royal Families of Ancient Egypt.** Cairo, 2010.

Erman A., Grapow H. **Wörterbuch der Aegyptischen Sprache.** Bd. I–V. Berlin, 1971.

Ertman E. L. Images of Amenhotep IV and Nefertiti in the Style of the Previous Reign // **Causing His Name to Live: Studies in Egyptian Epigraphy and History in Memory of William J. Murnane** / Ed. by Brand P. and Cooper L. / Culture and History of the Ancient Near East. Vol. 37. Leiden – Boston, 2009.

Faulkner R. **A Concise Dictionary of Middle Egyptian.** Oxford, 1991.

Gohary J. **Akhenaten's Sed-Festival at Karnak.** London – New York, 1992.

Goldwasser O. The Aten is the “Energy of Light”: New evidence from the script // **Journal of the American Research Center in Egypt.** 2010. Vol. 46.

Gunn B. Notes on the Aten and his Names // **The Journal of Egyptian Archaeology.** 1923. Vol. 9.

Hanning R. **Ägyptisches Wörterbuch I. Altes Reich und Erste Zwischenzeit.** Mainz am Rhein, 2003.

Hoffmeier J. K. **Akhenaten and the Origins of Monotheism.** London, 2015.

Hornung E. Zur geschichtlichen Rolle des Königs in der 18 Dynastie // **Mitteilungen des Deutschen Instituts für ägyptische Altertumskunde in Kairo.** 1957. Bd. 15.

Kemp B. J. **The City of Akhenaten and Nefertiti: Amarna and its People.** London, 2012.

Lesko L. H. **A Dictionary of Late Egyptian. Second Edition.** Vol. I–II. Berkeley, 1982.

Lichtheim M. Ancient Egyptian Literature. Vol. II: The New Kingdom. Berkeley, 1976.

Murnane W. J. Texts from the Amarna Period in Egypt. Atlanta (Georgia), 1995.

Murnane W. J., Van Siclen C. C. The Boundary Stelae of Akhenaten. London, 1993.

Newberry P. Beni Hasan. London, 1893.

Petrie F. W. M. Tell El Amarna. London, 1894.

Redford D., Winfield R. S. The Akhenaten Temple Project. Warminster, 1976.

Redford D. Akhenaten. The Heretic King. Princeton – New Jersey, 1987.

Sandman M. Texts from the Time of Akhenaten. Bruxelles, 1938.

Steindorff G. Durch die libysche Wüste zur Amonsoase. Land and Leute. Bielefeld – Leipzig, 1904.

REFERENCES

Bolshakov A. O. (2001), *Chelovek i ego Dvoynik. Izobrazitel'nost' i mirovozzreniye v Egipte Starogo tsarstva*, Aleteya, Sankt-Petersburg. (In Russian).

Zapletnyuk O. A. (2014), “Malyy Himn Atonu”, *Shodoznavstvo*, No. 67, pp. 39–46. (In Ukrainian).

Perepelkin Yu. Ya. (1967), *Perevorot Amen-Khotpa IV*, Ch. I, Nauka, Moscow. (In Russian).

Perepelkin Yu. Ya. (1979), *Keye i Semnekh-ke-re. K iskhodu solntsepoklonnicheskogo perevorota v Egipte*, Izdatel'skaya firma “Vostochnaya literatura” RAN, Moscow. (In Russian).

Perepelkin Yu. Ya. (1984), *Perevorot Amen-Khotpa IV*, Ch. II, Nauka, Moscow. (In Russian).

Tarasenko N. A. (2005), “Bdšt v 17-oy glave Knigi Mertvykh: k voprosu o magii imeni v Drevnem Egipte”, in S. V. Pakhomov (ed.), *Asiatica. Trudy po filosofii i kul'turam Vostoka. Vyp. I: K 50-letiyu so dnya rozhdeniya professora E. A. Torchinova*, Izdatel'stvo SPGU, pp. 104–25. (In Russian).

Khrestomatiya (1936) – Struve V. V. (ed.) (1936), *Khrestomatiya po drevney istorii*, T. I, AN SSSR, Moscow. (In Russian).

Badawy A. M. (1973), “Aberrations about Akhenaten”, *Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde*, Bd. 99, pp. 65–73.

Badawy A. M. (1962), “The symbolism of the temples at Amarna”, *Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde*, Bd. 87, pp. 79–85.

Baker D. D. (2008), *Encyclopedia of the Pharaohs. Vol. 1: Predynastic to the Twentieth Dynasty 3300–1069 BC*, Bannerstone Press, Cairo.

Beckerath von, J. (1999), *Handbuch der ägyptischen Königsnamen*, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.

Daressy G. (1893), “Tombeaux et steles-limites de Hagi-Qandil”, *Recueil de Travaux relatifs a la philologie et a l’archeologie egyptiennes et assyriennes*, T. 15, pp. 36–62.

Davies N. de G. (1908), *The Rock Tombs of El-Amarna. Vol. V: Smaller tombs and boundary stelae*, Egypt Exploration Fund, London.

Dodson A. (2009), *Amarna Sunset: Nefertiti, Tutankhamun, Ay, Horemheb and the Egyptian Counter-Reformation*, AUC Press, Cairo.

Dodson A. and Hilton D. (2010), *The Complete Royal Families of Ancient Egypt: A Genealogical Sourcebook of the Pharaohs*, AUC Press, Cairo.

Erman A. and Grapow H. (1971), *Wörterbuch der Aegyptischen Sprache*, Bd. I–V, Akademie Verlag, Berlin.

Ertman E. L. (2009), “Images of Amenhotep IV and Nefertiti in the Style of the Previous Reign”, in P. Brand and L. Cooper (eds), *Causing His Name to Live: Studies in Egyptian Epigraphy and History in Memory of William J. Murnane*, Culture and History of the Ancient Near East, Vol. 37, Brill, Leiden and Boston, pp. 89–94.

Faulkner R. (1991), *A Concise Dictionary of Middle Egyptian*, Griffith Institute Publications, Oxford.

Gohary J. (1992), *Akhenaten’s Sed-Festival at Karnak*, Kegan Paul, London and New York.

Goldwasser O. (2010), “The Aten is the ‘Energy of Light’: New evidence from the script”, *Journal of the American Research Center in Egypt*, Vol. 46, pp. 159–65.

Gunn B. (1923), “Notes on the Aten and his Names”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 9, pp. 168–76.

Hanning R. (2003), *Ägyptisches Wörterbuch I. Altes Reich und Erste Zwischenzeit*, Kulturgeschichte der Antiken Welt, Bd. 98, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.

Hoffmeier J. K. (2015), *Akhenaten and the Origins of Monotheism*, Oxford University Press, London.

Hornung E. (1957), “Zur geschichtlichen Rolle des Königs in der 18 Dynastie”, *Mitteilungen des Deutschen Instituts für Ägyptische Altertumskunde in Kairo*, Bd. 15, pp. 120–33.

Kemp B. J. (2012), *The City of Akhenaten and Nefertiti: Amarna and its People*, Thames & Hudson, London.

Lesko L. H. (1982), *A Dictionary of Late Egyptian*; 2nd Ed. Vol. I–II. B.C. Scribe Publications, Berkeley, CA.

Lichtheim M. (1976), *Ancient Egyptian Literature. Volume II: The New Kingdom*, University of California Press, Berkeley, CA.

Murnane W. J. (1995), *Texts from the Amarna Period in Egypt*, Writings from the Ancient World, Book 5, Society of Biblical Literature, Atlanta, GA.

Murnane W. J. and Van Siclen C. C. (1993), *The Boundary Stelae of Akhenaten*, Kegan Paul International, London.

Newberry P. (1893), *Beni Hasan*, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., Ltd, London.

Petrie F. W. M. (1894), *Tell El Amarna*, Methuen & Co, London.

Redford D. and Winfield R. S. (1976), *The Akhenaten Temple Project*, Aris & Phillips, Warminster.

Redford D. (1987), *Akhenaten. The Heretic King*, Princeton University Press, Princeton and New Jersey.

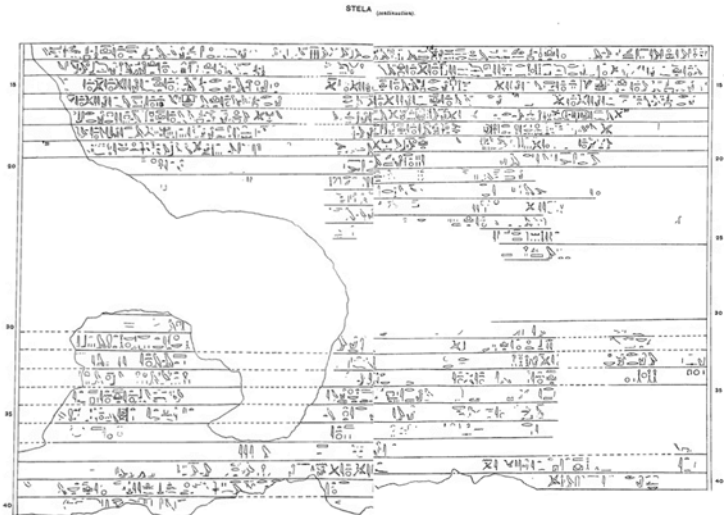
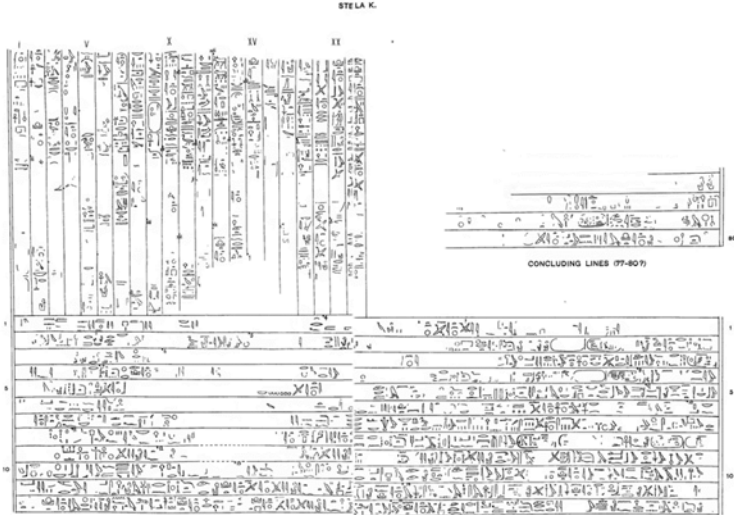
Sandman M. (1938), *Texts from the Time of Akhenaten*, Bibliotheca Aegyptiaca, No. 8, Édition de la Fondation égyptologique Reine Élisabeth, Bruxelles.

Steindorff G. (1904), *Durch die libysche Wüste zur Amonsoase. Land and Leute*, Velhagen & Klasing, Bielefeld and Leipzig.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Тексти Прикордонних стел К та Х
(джерело: [Davies 1908])

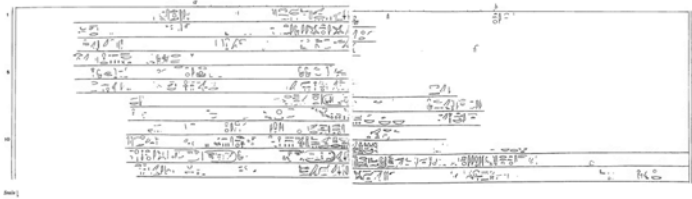
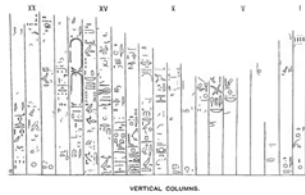

Текст Прикордонних стел “Раннього проголошення”...

El. Ashmou V.

STED A X.

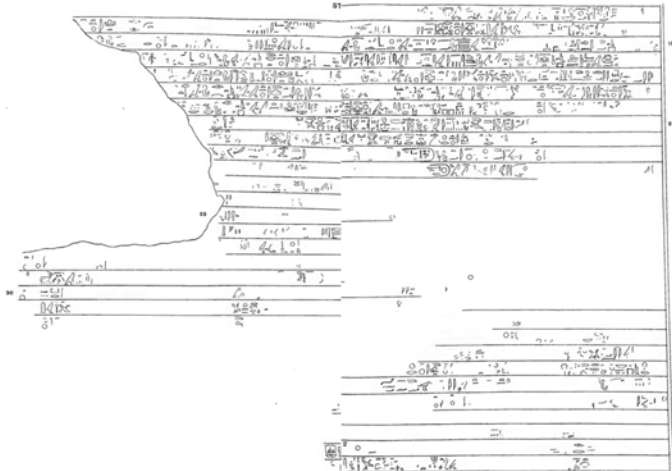
PLATE XXXI.

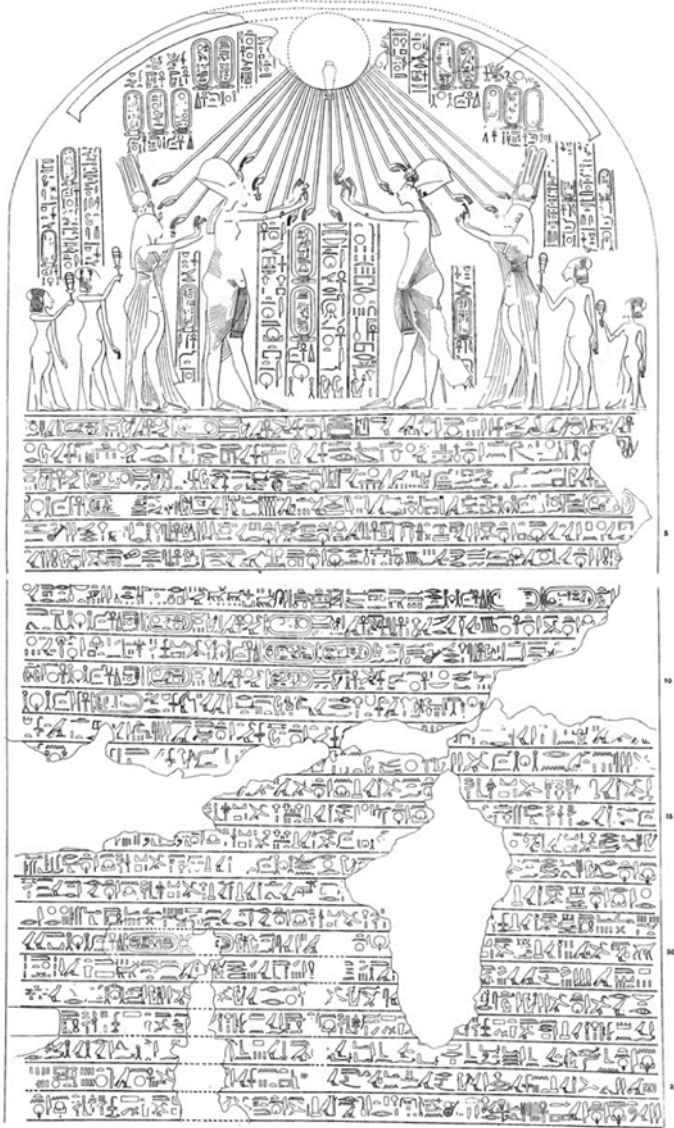
El. Ashmou V.

STED A XI.

PLATE XXXII.

Додаток 2
Рельєф та текст Стели S
(джерело: [Davies 1908, pl. XXXVI])

О. А. Заплетнюк

**ТЕКСТ ПРИКОРДОННИХ СТЕЛ
“РАНЬОГО ПРОГОЛОШЕННЯ”
АМАРНЬСЬКОГО ПЕРІОДУ**

Стаття присвячена дослідженню текстів Прикордонних стел “Раннього проголошення”, що датуються Амарнським періодом в історії Стародавнього Єгипту. Автор узагальнює історію попередніх досліджень стел та вперше представляє український переклад, супроводжуючи його транслітерацією та коментарями. Прикордонні стели “Раннього проголошення” були висічені в Ахетатені (сучасна Тель Ель-Амарна), новій столиці Єгипту в період царювання фараона Аменхотепа IV (Ехнатона) (бл. 1349–1333 рр. до н. е.) і датуються 5-м роком його правління. Ці стели мали на меті встановити межі міста та пояснити обставини заснування нового міста. Тексти Прикордонних стел є важливим джерелом дослідження Амарнського періоду. Виходячи зі стилю тексту, можна припустити, що це було офіційною прокламацією нового релігійного курсу Ехнатона, а також поясненням ролі самого фараона в новому культі. У текстах представлені нові титулатури Аменхотепа IV та його дружини Нефертіті, а також особисте ім’я нового царя – *Ехнатон* (“Угодний Атону”), яке мало в основі ім’я його бога-захисника Атона, який також мав власний титул на зразок традиційного царського. Атон показаний у текстах як бог, який створив сам себе, той, хто дарує життя всім істотам у світі і який диктує свою волю Ехнатону. Більше того, цар заявив у текстах, що Атон веде його, розмовляє з ним і висловлює своє бажання. Відповідно до текстів стел, саме Атон вказав Ехнатону місце розташування свого нового міста, а всі будівлі там мали бути присвячені лише богу сонячного диску. У певному сенсі місто було місцем поклоніння Атону, а також осередком політичної незалежності Ехнатона, який базував свою владу на новому культі, будучи вільним від впливу Фіванського жрецтва Амона. У результаті, судячи з текстів Прикордонних Стел, фараон зосередив у своїх руках релігійну владу як головний і єдиний пророк Атона і, таким чином, зумів зміцнити свою політичну владу.

Ключові слова: Стародавній Єгипет, Амарнський період, Ехнатон, Прикордонні стели

О. А. Заплетнюк

**ТЕКСТ ПОГРАНИЧНИХ СТЕЛ
“РАНЬОГО ПРОВОЗГЛАШЕННЯ”
АМАРНЬСЬКОГО ПЕРІОДУ**

Стаття посвящена дослідженню текстів Пограничних стел “Раннього провозглашення”, датируємих Амарнським періодом в історії Древнього Єгипта. Автор резюмує історію предыдущих досліджень

стел и впервые представляет украинский перевод, сопровождая его транслитерацией и комментариями.

Пограничные стелы “Раннего провозглашения” были высечены в Ахетатоне (современная Телль Эль-Амарна), новой столице Египта в период царствования фараона Аменхотепа IV (Эхнатона) (ок. 1349–1333 гг. до н. э.) и датируются 5-м годом его правления. Эти стелы имели целью установить пределы города и объяснить обстоятельства основания новой столицы.

Тексты Пограничных стел являются важным источником исследования Амарнского периода. Исходя из стиля текста, можно предположить, что это было официальной прокламацией нового религиозного курса Эхнатона, а также объяснением роли самого фараона в новом культе. В текстах представлены измененные титулатуры Аменхотепа IV и его жены царицы Нефертити, а также новое личное имя царя – Эхнатон (“Угодный Атону”), которое имело в своей основе имя его бога-защитника Атона, который также получил собственный титул по образу традиционного царского.

Атон показан в текстах как бог, создавший сам себя, тот, кто дарует жизнь всем существам в мире и который диктует свою волю Эхнату. Более того, царь заявляет, что Атон ведет его, разговаривает с ним и выражает свое желание. Согласно текстам стел, именно Атон указал Эхнату местоположение своего нового города, здания которого должны были непременно быть посвящены только богу солнечного диска. В определенном смысле город был местом поклонения Атону, а также центром политической независимости Эхнатона, который основывал свою власть на новом культе, будучи свободным от влияния Фиванского жречества Амона.

В результате, судя по текстам Пограничных стел, фараон сосредоточил в своих руках религиозную власть как главный и единственный пророк Атона и, таким образом, сумел укрепить свою политическую власть.

Ключевые слова: Древний Египет, Амарнский период, Эхнатон, Пограничные стелы

Стаття надійшла до редакції 27.12.2019